

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

No 31

**Η οικονομική λειτουργία
των αγροτικών συνεταιριστικών
επιχειρήσεων**

ΤΟΥ

Π. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙΔΗ

Νοέμβριος 1993

**Παρασκευάς Παρασκευαΐδης
Επιστημονικός Ερευνητής
Κέντρο Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών**

Η οικονομική λειτουργία
των αγροτικών συνεταιριστικών
επιχειρήσεων

Copyright 1993
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Ιπποκράτους 22, 106 80 Αθήνα

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή είναι
του συγγραφέα και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία "Κέντρον Οικονομικών Ερευνών", με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδας, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία και διάρθρωση και του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: (α) Η κατάρτιση σχεδίων βραχυχρόνιων, μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων προγραμμάτων ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημόσιων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που καθορίζει η κυβέρνηση. (β) Η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η κατάρτιση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μετρων. (γ) Η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Το ΚΕΠΕ έχει αναπτύξει και αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα σε όλους τους πιο πάνω τομείς. Διεξάγει συστηματικές έρευνες πάνω σε βασικά θέματα της ελληνικής οικονομίας, εκπονεί σχέδια προγραμμάτων ανάπτυξης, παρακολουθεί τις βραχυχρόνιες εξελίξεις, χορηγεί υποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στην οικονομική επιστήμη και τον προγραμματισμό και οργανώνει διαλέξεις και σεμινάρια.

Στα πλαίσια αυτών των δραστηριοτήτων εντάσσεται και η δημοσίευση μελετών, που είναι αποτέλεσμα έρευνας μελετητών του ΚΕΠΕ, εκθέσεων, που είναι συνήθως αποτέλεσμα συλλογικής εργασίας ομάδων επιστημόνων, οι οποίες συνιστώνται για την εκπόνηση

αναπτυξιακών προγραμμάτων, καθώς και διαλέξεων, που δίνονται από διακεκριμένους επιστήμονες, οι οποίοι προσκαλούνται από το Κέντρο.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας και με αυτό τον τρόπο στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

ΣΕΙΡΑ: ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Οι Εργασίες για Συζήτηση (Discussion Papers) του ΚΕΠΕ είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο. Εκδίδονται σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, όπως παραδίδονται αρχικά από τους συγγραφείς, και αποσκοπούν στην ταχύτερη δυνατή ενημέρωση ευρύτερου κύκλου ερευνητών για την προώθηση της έρευνας. Ελπίζεται, ότι η κυκλοφορία των εργασιών αυτών θα δώσει τη δυνατότητα στους ειδικούς να διατυπώσουν σχόλια, τα οποία θα επιτρέψουν στους συγγραφείς να βελτιώσουν την ερευνητική τους εργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	<u>Σελίδα</u>
Εισαγωγή	11
1. Το γενικό πλαίσιο και οι προϋποθέσεις της εμπορευματικής παραγωγής και ανταλλαγής	16
2. Τα χαρακτηριστικά και οι σχέσεις συμπεριφοράς μεταξύ των τριών φορέων	19
3. Το παραγωγικό αποτέλεσμα των τριών φορέων	24
4. Συμπεράσματα	31
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	33

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α. Το πρόβλημα

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία κυρίως χρόνια έχει αμφισβητηθεί η σημασία και ο ρόλος των συνεταιριστικών επιχειρήσεων (Συν.Επ.) ως φορέων οικονομικής δραστηριότητας στον αγροτικό τομέα. Η επιχειρηματολογία της αμφισβήτησης αυτής εδράζεται στο γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των αγροτικών Συν.Επ. δεν είναι σε θέση να επιβιώσουν δι' ιδίων μέσων μέσα σε ένα διαρκώς αυξανόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Βάσει της ίδιας επιχειρηματολογίας εκτιμάται ότι η κρατική στήριξή τους, με διοχέτευση ολοένα αυξανόμενων χρηματικών πόρων, υπερβαίνει ορισμένα κοινωνικώς αποδεκτά όρια, ενώ οι προσπάθειες αναδιοργάνωσής τους και η επαναδραστηριοποίηση των συνεταιρισμένων μελών τους συναντούν, κατά κανόνα, ανυπέρβλητες δυσκολίες.

Δημιουργείται έτσι η ανάγκη επανεξέτασης του αναμενόμενου οικονομικού ρόλου τους, δηλ. του λόγου ύπαρξής τους που αποτελεί και τη βάση του εποικοδομήματος, συστατικά στοιχεία του οποίου είναι ο κοινωνικός τους ρόλος (ως πόλων ανάπτυξης της αγροτικής κοινωνίας) και ο πολιτικός τους ρόλος (ως φορέων του αγροτικού συνδικαλιστικού κινήματος).

β. Ο σκοπός και η μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η αναζήτηση και η ανάδειξη του λόγου ύπαρξης των αγροτικών Συν.Επ., δηλ. ο αναμενόμενος οικονομικός τους ρόλος σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και περισσότερο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Η κάλυψη του παραπάνω σκοπού γίνεται μέσω της συγκριτικής ανάλυσης των βασικών στοιχείων της οικονομικής λειτουργίας των αγροτικών Συν.Επ. με εκείνων των ιδιωτικών και των κρατικών επιχειρήσεων.

γ. Αποσαφήνιση ορισμένων απαραίτητων όρων

Στη βιβλιογραφία έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί για τους συνεταιρισμούς διαφόρων τύπων [π.χ. Le Vay (1983), McBride (1986) σελ. 93, Αβδελίδης (1978) σελ. 75-84], έχει επισημανθεί η σημασία και ο ρόλος τους στην αγροτική οικονομία [Αβδελίδης (1978) σελ. 85-90], έχουν καταγραφεί οι επιδόσεις της οικονομικής τους δραστηριότητας, τόσο στην εσωτερική αγορά [Αβδελίδης (1975) σελ. 99-119] όσο και στο εξωτερικό εμπόριο [Αβδελίδης (χ.χ.) σελ. 238-239], και γενικότερα έχει συζητηθεί το αγροτικό συνεταιριστικό πρόβλημα της χώρας [Αβδελίδης et al. (1981)].

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας θα χρησιμοποιήσουμε την έννοια της Συνεταιριστικής Επιχείρησης (Συν.Επ.) εμπορευμάτων είτε με τη μορφή (αγροτικών) προϊόντων είτε με τη μορφή υπηρεσιών (προς τα μέλη), ως αμιγών Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΕΓΣ) και όχι με τη μορφή της Αωνόμου Εταιρείας (ΑΕ) ή της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ)¹.

Διακρίνουμε δύο είδη ορισμών της Συν.Επ., το θεσμικό και τον οικονομικό [Παρασκευαΐδης (1987)]:

1. Θεσμικός ορισμός: η Συν.Επ. είναι ένας οργανισμός στον οποίο πρώτον, οι παραγωγικές διαδικασίες διεξάγονται από κοινού από τα μέλη, δεύτερον, οι σημαντικές διοικητικές αποφάσεις αντικατοπτρίζουν και εκφράζουν τις επιθυμίες των μελών και τρίτον,

¹. Ως παραδείγματα τέτοιων Συν.Επ. στον αγροτικό τομέα μπορούν να αναφερθούν επιλεκτικά οι εξής ΕΓΣ:

- ΕΓΣ Λάρισας
- Ένωση Αγελαδοτροφικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης (ΑΓΝΟ)
- Ομοσπονδία ΓΣ Θεσσαλονίκης
- Κοινοπραξία ΕΓΣ Αλεξάνδρειας, Βέροιας και Νάουσας (ΑΛΒΕΝΑ)
- Αγροτικός-Πτηνοτροφικός Συνεταιρισμός Ιωαννίνων "Πίνδος"
- ΕΓΣ Ηρακλείου Κρήτης "Agrunio"
- ΕΓΣ Πεζών Κρήτης
- ΕΓΣ Σερρών
- ΕΓΣ Αιγιάλειας νομού Αχαΐας.

το καθαρό εισόδημα της Συν.Επ. διανέμεται στα μέλη της με κάποια προκαθορισμένα κριτήρια.

2. Οικονομικός ορισμός: η Συν.Επ. είναι ένας συγκεκριμένος συνδυασμός τεχνικών συντελεστών παραγωγής [Παρασκευαΐδης (1990)], δηλ. μέσων παραγωγής και εργασιακής δύναμης (με οργάνωση, διάρκεια, λογισμό στο χρόνο και λογισμό κατά θέση, δηλ. λογιστική, κοστολόγηση κλπ.), μέσω των οποίων πραγματοποιείται άμεσα ή έμμεσα η κάλυψη των αναγκών των μελών. Διέπεται από την οικονομική αρχή (π.χ. με δεδομένα μέσα να επιτευχθεί το μεγαλύτερο δυνατό αποτελέσμα) και αποβλέπει κάτω από συνθήκες ελεγχόμενων κινδύνων στη δημιουργία κέρδους που πραγματώνεται από τις σχέσεις ανταλλαγής της Συν.Επ. με τους τρίτους και το οποίο τελικώς περιέρχεται στα μέλη (κτητική οικονομική μονάδα). Διακρίνεται από άλλους τύπους οργάνωσης, όπως τις κολλεκτίβες, τα κοινόβια, τη συμμετοχή στα κέρδη κλπ.

Παραλλαγές του οικονομικού ορισμού της Συν.Επ. θα μπορούσαν να δοθούν τόσο για την Ιδιωτική Επιχείρηση (Ιδ.Επ.) όσο και για την Κρατική Επιχείρηση (Κρ.Επ.).

Συγκεκριμένα ο οικονομικός ορισμός της Ιδ.Επ. διαφέρει από εκείνον της Συν.Επ. μόνον ως προς το ότι το πραγματοποιούμενο κέρδος περιέρχεται άμεσα στον επιχειρηματικό φορέα (ποριστική οικονομική μονάδα). Στην περίπτωση ατομικής επιχείρησης το κέρδος καρπούται το φυσικό πρόσωπο ενώ στην περίπτωση ΑΕ το κέρδος είναι στη διάθεση του ΔΣ και της Γενικής Συνέλευσης και διανέμεται σύμφωνα με τον τρόπο που ορίζει το καταστατικό της ΑΕ.

Ως προς την Κρ.Επ. με τη νομική μορφή της ΑΕ, ο οικονομικός ορισμός της διαφέρει από εκείνον της Συν.Επ. (όχι όμως και της Ιδ.Επ.) μόνο κατά το ότι το πραγματοποιούμενο από την Κρ.Επ. καθαρό εισόδημα δεν το ιδιοποιείται κανείς ατομικά αλλά αυτό χρησιμοποιείται από το κράτος σύμφωνα με θεσμοθετημένους τρόπους διανομής.

Ετσι, και σύμφωνα με τον οικονομικό τους ορισμό, η Ιδ.Επ. και η Κρ.Επ. (με τη μορφή της ΑΕ) δεν διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους. Είναι δηλ. ποριστικές οικονομικές μονάδες. Από το κοινό αυτό κριτήριο ταξινόμησής τους προκύπτει και η απρόσωπη συσσώρευση κεφαλαίου σ' αυτές τις επιχειρήσεις, που είναι αποτέλεσμα του τρόπου κτήσης και διάθεσης του καθαρού εισοδήματός τους.

Διαφορετικά είναι τα πράγματα προκειμένου περί εποπτευόμενων από το κράτος δημόσιων οργανισμών και φορέων παροχής υπηρεσιών, όπως δημόσια νοσοκομεία, ΝΠΔΔ, δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων κλπ. Στις περιπτώσεις αυτές γίνεται λόγος για εξισωτικές οικονομικές μονάδες, δηλ. για δημόσιους οργανισμούς και υπηρεσίες, των οποίων τα έξοδα λειτουργίας καλύπτονται από το κράτος.

Ετσι στα πλαίσια της παρούσας εργασίας το κριτήριο του κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα των Συν.Επ., των Ιδ.Επ. και των Κρ.Επ., το οποίο περιέχεται στον οικονομικό ορισμό τους, αποτελεί βασικό κριτήριο διάκρισης της οικονομικής τους λειτουργίας.

δ. Η δομή της εργασίας

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο προηγείται της ανάλυσης που ακολουθεί το γενικό πλαίσιο και οι προϋποθέσεις των εμπορευματικών σχέσεων παραγωγής και ανταλλαγής ως αφετηριακή βάση για την ερμηνεία της οικονομικής λειτουργίας των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που ακολουθεί, αναλύονται τα χαρακτηριστικά και οι σχέσεις μεταξύ των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων, η μεταβλητότητα των οποίων καθορίζει και τον αναμενόμενο οικονομικό ρόλο των Συν.Επ.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η σημασία του παραγωγικού αποτελέσματος των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων το οποίο συμπροσδιορίζει (μαζί με τα χαρακτηριστικά και τις μεταξύ τους

σχέσεις) το λόγο ύπαρξής τους και επομένως και το λόγο ύπαρξης της Συν.Επ.

Τέλος στα συμπεράσματα της εργασίας γίνεται μία ανακεφαλαίωση όλων των στοιχείων της οικονομικής λειτουργίας των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων, τα οποία καθορίζουν τον αναμενόμενο οικονομικό ρόλο τους.

1. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

Σε κοινωνικούς σχηματισμούς με ιδιωτικό και κοινωνικό τομέα (στον οποίο περιλαμβάνονται οι Συν.Επ. και οι Κρ. Επ.) το αποτέλεσμα, τόσο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας όσο και της ύπαρξης αμοιβαία ανεξάρτητων μονάδων παραγωγής¹, είναι η εμπορευματική παραγωγή και η ανταλλαγή εμπορευμάτων.

Η αμοιβαία ανεξαρτησία των μονάδων παραγωγής (δηλ. η αυτοτέλεια της οντότητάς τους) σε συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας προκύπτει από το γεγονός ότι η εργασία και η παραγωγή στους πιο πάνω κοινωνικούς σχηματισμούς είναι έμμεσα μόνο κοινωνικοποιημένες. Αυτό σημαίνει ότι τα προϊόντα της εργασίας των ανεξάρτητων παραγωγών εμπεριέχουν αφηρημένη (γενική) ιδιωτική εργασία η οποία, στη συνέχεια, μέσω της ανταλλαγής των προϊόντων, δηλ. αφού γίνουν εμπορεύματα, λαμβάνει και κοινωνικό χαρακτήρα.

Αντίθετα σε κοινωνικούς σχηματισμούς, όπου η εργασία και η παραγωγή είναι άμεσα κοινωνικοποιημένες, δεν έχουμε ανεξάρτητους παραγωγούς (έχουμε για παράδειγμα συνεργαζόμενους παραγωγούς) και δεν έχουμε ανταλλαγή εμπορευμάτων.

Μπορούμε λοιπόν στο σημείο αυτό να πούμε, ότι η αμοιβαία ανεξαρτησία των μονάδων παραγωγής σε συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας είναι η γενική και θεμελιώδης προϋπόθεση της εμπορευματικής παραγωγής και ανταλλαγής².

¹. Ο Bettelheim (1975), σελ. 108, κάνοντας τη διάκριση μεταξύ των όρων "μονάδας παραγωγής" και "επιχείρησης" αναφέρει (σε δική μας μετάφραση) ότι "... ο όρος επιχείρηση υποδηλώνει μια μορφή μονάδας παραγωγής η οποία χαρακτηρίζει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής...".

². Για το διαμεσολαθητικό ρόλο της ανταλλαγής και τις προϋποθέσεις της εμπορευματικής παραγωγής σε ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό, βλέπε Σταμάτης, Γ. (1992), σελ. 25-29.

Από άποψη ιδιοκτησιακού καθεστώτος, σε ό,τι αφορά τα μέσα παραγωγής και τα προϊόντα της εργασίας, η αμοιβαία ανεξαρτησία των μονάδων παραγωγής είναι μία ικανή όχι όμως και αναγκαία συνθήκη για την ιδιωτική ιδιοκτησία σ' αυτά. Τούτο σημαίνει ότι στις μονάδες παραγωγής του κοινωνικού τομέα, οι οποίες είναι αμοιβαία ανεξάρτητες, η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και στο προϊόν της εργασίας μπορεί να είναι κοινή η κοινωνική. (Όπως για παράδειγμα συνεταιριστικές κοινοπραξίες ή συνεισφορές των μελών στη Συν.Επ. Άλλο παράδειγμα είναι η περίπτωση του κράτους ως ευρύτερου κοινωνικού φορέα, ο οποίος παρέχει τα μέσα παραγωγής στις Κρ.Επ. και οι Κρ.Επ. αποδίδουν το προϊόν τους στο κράτος.)

Ως ιστορικό παράδειγμα αναφέρεται ότι οι πρώτες εμπορευματικές σχέσεις αναπτύχθηκαν μεταξύ κοινοτήτων οι οποίες κατείχαν από κοινού και όχι ιδιωτικά τα μέσα παραγωγής. Στη διάρκεια όμως της ανταλλαγής εμπορευμάτων οι κοινότητες αυτές συμπεριφέρονταν η μία στην άλλη ως ιδιοκτήτες τόσο των αντικειμενικών όρων της παραγωγής τους (δηλ. των μέσων παραγωγής) όσο και των προϊόντων τους.

Άλλο παράδειγμα είναι, στη σημερινή εποχή, η ύπαρξη εμπορευματικών σχέσεων μεταξύ κρατικών επιχειρήσεων και μεταξύ Συν.Επ. Οι μονάδες αυτές είναι αμοιβαία ανεξάρτητοι παραγωγοί χωρίς ταυτόχρονα και κατανάγκη να είναι και ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και των προϊόντων τους.

Από άποψη παραγωγής πλεονάσματος (κέρδους) και σχέσης του με την εμπορευματική παραγωγή των μονάδων του ιδιωτικού τομέα διατυπώνεται ο εξής συλλογισμός: είδαμε ότι η αμοιβαία ανεξαρτησία των μονάδων παραγωγής είναι βασική προϋπόθεση της εμπορευματικής παραγωγής. Με τη σειρά της η εμπορευματική παραγωγή είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για την παραγωγή πλεονάσματος (κέρδους). Άρα η αμοιβαία ανεξαρτησία των μονάδων είναι και θεμελιώδης προϋπόθεση παραγωγής πλεονάσματος (κέρδους). Η συνθήκη αυτή όμως

είναι μόνο ικανή και όχι αναγκαία, και τούτο γιατί κάθε μορφή εμπορευματικής παραγωγής δεν είναι ταυτόχρονα και παραγωγή πλεονάσματος (κέρδους). Παράδειγμα η ανταλλαγή μεταξύ Συν.Επ. και κράτους (λιπάσματα) ή Συν.Επ. μεταξύ τους.

2. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΟΡΕΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό, που είναι και το κύριο μέρος της παρούσας εργασίας, αναλύεται η συμπεριφορά των τριών κατηγοριών μονάδων παραγωγής τόσο σε σχέση με τους άμεσους παραγωγούς όσο και με το κράτος. Να σημειωθεί ότι αυτές οι μονάδες παραγωγής σε συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας είναι αυτόνομες και ανεξάρτητες τόσο μεταξύ τους όσο και με τους άμεσους παραγωγούς του συνολικού προϊόντος τους (εργαζόμενοι, μέλη Συν.Επ.).

Η ανάλυση της συμπεριφοράς τους γίνεται με βάση το κριτήριο των αντικειμενικών και υποκειμενικών όρων παραγωγής, (δηλ. τα μέσα παραγωγής και την εργασιακή δύναμη) και με το κριτήριο των αποτελεσμάτων της παραγωγής, δηλ. τα προϊόντα και το πλεόνασμα (κέρδος).

Ετσι κάθε Ιδ.Επ. έχει το εξής χαρακτηριστικό γνώρισμα: σε σχέση με τις λοιπές ιδιωτικές μονάδες παραγωγής, με τους άμεσους παραγωγούς (εργαζομένους), με τις Συν.Επ. και τις Κρ.Επ. συμπεριφέρεται ως (και είναι) ιδιοκτήτης των αντικειμενικών όρων και των αποτελεσμάτων της παραγωγής της και επιπλέον θεωρεί τον εαυτό της ως τέτοιοι ιδιοκτήτη.

Με αυτόν τον τρόπο και με βάση τα όσα ελέχθησαν στο Κεφάλαιο 1, οι Ιδ.Επ. είναι ανεξάρτητες, τόσο σε σχέση με τους άμεσους παραγωγούς (εργαζομένους) όσο και με τις λοιπές μονάδες παραγωγής.

Οι Συν.Επ., που σύμφωνα με το θεσμικό ορισμό που δώσαμε, μπορούν να θεωρηθούν ως παραγωγικοί οργανισμοί άμεσων παραγωγών (δηλ. των μελών των Συν.Επ.) έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: είναι συλλογικοί παραγωγοί και συμπεριφέρονται μεταξύ τους και σε σχέση με τις Ιδ.Επ. και με τις Κρ.Επ. ως ιδιοκτήτες των αντικειμενικών όρων και των προϊόντων της παραγωγής τους. Επομένως είναι ανεξάρτητοι σε σχέση με τις Ιδ.Επ. και τις Κρ.Επ.

Ωστόσο η σχέση μεταξύ της Συν.Επ. και των μελών της δεν στηρίζεται σε αμοιβαία ανεξαρτησία. Και τούτο, γιατί στη Συν.Επ. η ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής, των φυσικών πόρων και της εργασιακής δύναμης εξαρτάται από τα μέλη της Συν.Επ., τα οποία είναι οι ιδιοκτήτες αυτών των όρων (συμπεριλαμβανομένης βεβαίως και της γης). Η εξάρτηση όμως λειτουργεί και αντίστροφα, δηλ. σε ό,τι αφορά την ιδιοποίηση του συνεταιριστικού προϊόντος από τα μέλη, αυτή εξαρτάται από τη Συν.Επ. στο βαθμό που το προϊόν αυτό δεν μπορούν να το ιδιοποιηθούν άμεσα, δηλ. ατομικά, τα μέλη, αλλά μόνο μέσω της Συν.Επ. Η σχέση αυτή μάλιστα (δηλ. μεταξύ μελών και Συν.Επ.) ρυθμίζεται με βάση το ιδιωτικό δίκαιο, δηλ. τις συμφωνίες που περιέχονται στο καταστατικό των Συν.Επ. μέσα στο γενικότερο πλαίσιο των κρατικών θεσμικών ρυθμίσεων στο συνεταιριστικό και αγροτικό τομέα.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι ο μηχανισμός των τιμών και η (λόγω της ατέλειάς του¹) κρατική παρέμβαση καθορίζουν την αναπαραγωγή των κοινωνικοοικονομικών όρων και προϋποθέσεων ύπαρξης των ιδιωτικών αλλά κυρίως των Συν.Επ. Η παρατήρηση αυτή είναι σημαντική γιατί, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο παραγωγικός σκοπός των τριών κατηγοριών φορέων, δηλ. ο λόγος ύπαρξής τους και επομένως και ο ρόλος αυτών των φορέων, οριοθετείται από τους παραπάνω όρους και προϋποθέσεις. Επίσης η παρατήρηση αυτή μας εισάγει στη σχέση μεταξύ Ιδ.Επ. και Συν.Επ. αφενός και κράτους αφετέρου.

¹. Σε διαφορετικό πλαίσιο ανάλυσης (π.χ. νεοκλασικό), η αποτυχία της αγοράς (μεταξύ άλλων) αποτελεί έναν από τους βασικούς λόγους κρατικής δραστηριοποίησης στον τομέα παραγωγής ιδιωτικών αγαθών (J. E. Stiglitz (1988), σελ. 184-190). Ωστόσο η νεοκλασική θεωρία δεν αναλύει τους κοινωνικούς και οικονομικούς όρους και προϋποθέσεις ύπαρξης των κρατικών επιχειρήσεων, όπως επίσης και τις σχέσεις μεταξύ των άμεσων παραγωγών και Κρ.Επ. ή τις σχέσεις μεταξύ Κρ.Επ. και κράτους.

Ετσι οι Ιδ.Επ. και οι Συν.Επ. απέναντι στο κράτος συμπεριφέρονται ως ιδιοκτήτες των προϊόντων τους (εκροών) και ως ιδιοκτήτες των αντικειμενικών όρων (εισορών) παραγωγής τους. Ωστόσο οι ιδιοκτησιακές αυτές σχέσεις και οι κοινωνικοοικονομικοί όροι ύπαρξής τους δεν καθορίζονται και δεν αναπαράγονται εξολοκλήρου από τις ίδιες αλλά σε μεγάλο βαθμό αναπτύσσονται στα πλαίσια όρων που θέτει το κράτος ή, στην περίπτωση ιδιαίτερα του αγροτικού τομέα, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) ως μια υπερεθνική οντότητα. Στη δεύτερη περίπτωση το πλαίσιο των όρων είναι ευρύτερο και αποσκοπεί στην ενσωμάτωση του αγροτικού τομέα, άρα και των Συν.Επ. στο Κοινοτικό πλαίσιο ολοκλήρωσης.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα πλαίσια και τους όρους αναπαραγωγής των Ιδ.Επ. και των Συν.Επ., παρατηρούμε ότι αυτά υπόκεινται στους όρους του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής, δηλ. του καπιταλιστικού. Αλλά η αυτονομία και η ανεξαρτησία των Ιδ.Επ. και των Συν.Επ. του αγροτικού τομέα, σε σχέση με το κράτος ή και την ΕΚ, έχει το εξής περιεχόμενο: ο υποκειμενικός σκοπός των ιδιωτικών και συνεταιρισμένων αγροτών-παραγωγών είναι μεν η επίτευξη του κέρδους, η πραγμάτωσή του όμως δεν γίνεται μόνον από την αγορά αλλά και από την κρατική και Κοινοτική αγροτική πολιτική με τη μορφή επιδοτήσεων και εισοδηματικών ενισχύσεων.

Γενικότερα η οικονομική δραστηριότητά τους ρυθμίζεται και ελέγχεται από το κράτος και την Κοινότητα. Οι ρυθμίσεις και οι έλεγχοι αυτοί δεν αναιρούν μεν το κέρδος ως υποκειμενικό σκοπό της δραστηριότητάς τους, στοχεύουν δε στην υπαγωγή των ατομικών συμφερόντων και επιδιώξεων των παραγωγών-αγροτών στις προτεραιότητες και αναγκαιότητες της Κοινοτικής Αγροτικής Πολιτικής. Με αυτόν τον τρόπο, τόσο η Ιδ.Επ. όσο και η Συν.Επ., ενσωματώνονται στην Κοινοτική αγροτική οικονομία και αφομοιώνονται από αυτήν.

Λογική συνέπεια των όσων προαναφέρθηκαν είναι ότι οι Ιδ.Επ. και οι Συν.Επ. αντλούν το δικαίωμα ύπαρξής τους ενμέρει από

τον υποκειμενικό-ατομικό τους σκοπό, δηλ. την επίτευξη κέρδους. Η παραπάνω είναι μία ικανή όχι όμως και αναγκαία συνθήκη. Χρειάζεται, για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού, δηλ. του κέρδους, η ύπαρξη όρων που θέτει ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής και ένας τέτοιος όρος είναι η κρατική παρέμβαση με την ειδικότερη μορφή της αγροτικής πολιτικής. Από την παρέμβαση αυτή προκύπτουν κάποιου είδους περιορισμοί τόσο στην αυτονομία και ανεξαρτησία (επιλογές, προτιμήσεις) των Ιδ.Επ. και των Συν.Επ. του αγροτικού τομέα, όσο και στην επίτευξη του υποκειμενικού σκοπού, δηλ. του κέρδους.

Η συμπερασματική παρατήρηση στο σημείο αυτό είναι ότι υπάρχει περιορισμός της ανεξαρτησίας και αυτονομίας των Ιδ.Επ. και των Συν.Επ. στις σχέσεις τους με το κράτος και την Κοινότητα. Αν και είναι ιδιοκτήτες των μέσων και των προϊόντων της παραγωγής τους και αμοιβαία ανεξάρτητοι μεταξύ τους, δεν λειτουργούν ανεξάρτητα ούτε από το κράτος ούτε και από την ΕΚ. Έτσι η τελική παρατήρηση είναι, ότι οι ιδιωτικοί και οι συνεταιριστικοί παραγωγοί του αγροτικού τομέα κάτω από συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού εργασίας είναι αμοιβαία ανεξάρτητοι μεταξύ τους και σε σχέση με το κράτος σχετικά αυτόνομοι παραγωγοί.

Οι Κρ.Επ. (με τη νομική μορφή των Ανωνύμων Εταιρειών, π.χ. ΔΕΗ, ΟΤΕ, ΟΣΕ, ΕΒΟ, Διυλιστήρια, Ναυπηγεία, Τράπεζες κλπ.) έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: συμπεριφέρονται προς το κράτος, σε ό,τι αφορά τους αντικειμενικούς όρους και τα αποτελέσματα της παραγωγής τους, διαφορετικά από ότι στους άλλους ιδιωτικούς ή συνεταιριστικούς παραγωγούς αλλά και τους κρατικούς παραγωγούς. Καταρχήν οι Κρ.Επ. συμπεριφέρονται μεταξύ τους, καθώς και προς τους άλλους παραγωγούς, ως ιδιοκτήτες των μέσων και των προϊόντων παραγωγής τους, είναι δηλ. ανεξάρτητοι από τους άλλους παραγωγούς.

Η σχέση όμως των Κρ.Επ. με το κράτος καθορίζεται από το γεγονός ότι το κράτος είναι ο ιδιοκτήτης των αντικειμενικών όρων και των προϊόντων παραγωγής τους, τα οποία οι Κρ.Επ. μπορούν να διαθέσουν στα πλαίσια των όρων που έχει θέσει το κράτος ως

ιδιοκτήτης. Έτσι οι Κρ.Επ.δεν είναι ανεξάρτητες από το κράτος αλλά, στα πλαίσια των στόχων που αυτό θέτει, είναι σχετικά αυτόνομες σε σχέση με αυτό. Ο περιορισμός της ανεξαρτησίας των Κρ.Επ.σε σχέση με το κράτος έχει την έννοια ότι αυτές συνάπτουν σχέσεις με άλλους παραγωγούς (κρατικούς, ιδιωτικούς, συνεταιριστικούς) μόνον μέσα στα πλαίσια των όρων που θέτει το κράτος, ασκώντας την κατάλληλη πολιτική.

Προτού κλείσουμε το Κεφάλαιο 2, μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις που αφορούν αυτό το κεφάλαιο.

Οι μεμονωμένοι ιδιωτικοί, συνεταιριστικοί ή κρατικοί παραγωγοί, για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους και σε διαφορετικό βαθμό, είναι σχετικά αυτόνομοι απέναντι στο κράτος. Αυτή ακριβώς η σχετική αυτονομία αποτελεί τον όρο ύπαρξης της αμοιβαίας τους ανεξαρτησίας. Δηλαδή οι σχέσεις και το αντικείμενο των σχέσεων μεταξύ τους δεν ρυθμίζεται αποκλειστικά από τις αγοραίες συνθήκες του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής αλλά και από το κράτος, στο βαθμό που οι τρεις αυτοί φορείς είναι σχετικά αυτόνομοι από αυτό.

Η σημασία της τελευταίας αυτής παρατήρησης έγκειται στο γεγονός, ότι μας δίνει τη δυνατότητα να αναλύσουμε την ιστορική εξέλιξη και τη μεταβλητότητα των σχέσεων των τριών φορέων (ιδιοκτησιακών-λειτουργικών σχέσεων), από τις οποίες καθορίζεται, όπως είδαμε, και ο μελλοντικός ρόλος των φορέων και εν προκειμένω της Συν.Επ. Για παράδειγμα μπορεί να τεθεί το ερώτημα, πώς θα μεταβληθεί ο ρόλος της Συν.Επ., αν μειωθεί ή αυξηθεί η σχετική αυτονομία από το κράτος, αυτού του φορέα, στα πλαίσια του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής.

3. ΤΟ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΟΡΕΩΝ

Για να καλύψουμε το σκοπό της παρούσας εργασίας απομένουν προς ανάλυση οι προσδιοριστικοί παράγοντες του παραγωγικού αποτελέσματος των τριών φορέων, το οποίο θα μας συμπροσδιορίσει το λόγο ύπαρξής τους, δηλ. τον οικονομικό ρόλο τους και επομένως και της Συν.Επ.

Το παραγωγικό αποτέλεσμα των τριών φορέων θα εξετασθεί πρώτον, από την άποψη του περιεχομένου του σε καθέναν από αυτούς τους φορείς, δεύτερον, από την άποψη του σκοπού της παραγωγικής τους δραστηριότητας, δηλ. του παραγωγικού σκοπού (του κινήτρου) που οδηγεί στο παραγωγικό αποτέλεσμα και, τρίτον, από την άποψη των συνεπειών του παραγωγικού αποτελέσματος.

Ως προς το περιεχόμενο του παραγωγικού αποτελέσματος, δηλ. σε τί συνίσταται το παραγωγικό αποτέλεσμα των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων, παρατηρούμε τα εξής:

Στην Ιδ.Επ., η οποία αποτελεί μια μορφή (συνήθως την κυρίαρχη) του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η διαδικασία παραγωγής γίνεται σε ιδιωτική βάση, είναι δηλαδή ιδιωτική παραγωγή και, μέσω της ανταλλαγής εμπορευμάτων, λαμβάνει κοινωνική μορφή. Επίσης μέσω της ανταλλαγής πραγματοποιείται (από την πλευρά της ζήτησης και της διάρθρωσής της) τόσο ο εντοπισμός των αναγκών και των επιθυμιών που είναι ικανές να πληρώσουν, δηλ. οι αποτελεσματικές ανάγκες (της αποτελεσματικής ζήτησης), όσο και η διάρθρωση της παραγωγής που αντιστοιχεί σε αυτή τη ζήτηση. Μια συγκεκριμένη παραγωγική διάρθρωση αντανakλά τη συγκεκριμένη κατανομή εργασιακής δύναμης, μέσων παραγωγής και φυσικών πόρων που χρησιμοποιεί η Ιδ.Επ. είτε αυτή είναι απλής μορφής είτε σύνθετης μορφής (πολλά τμήματα, πολλά προϊόντα).

Έτσι το παραγωγικό αποτέλεσμα της Ιδ.Επ. είναι αφενός υλικά αγαθά στη φυσική τους υπόσταση (αξίες χρήσης) και αφετέρου εμπορεύματα (δηλ. ανταλλακτικές αξίες). Μέχρις εδώ έχουμε μια

απλή εμπορευματική παραγωγή. Παράδειγμα οι αυτοαπασχολούμενοι αγρότες-καλλιεργητές (οι οποίοι είναι αριθμητικά και η πλεοψηφία στην ελληνική ύπαιθρο) παράγουν απλά εμπορεύματα και όχι καπιταλιστικά εμπορεύματα, δηλαδή εμπορεύματα που στην τιμή τους περιέχεται και κέρδος. Άλλο παράδειγμα οι αυτοαπασχολούμενοι του μη αγροτικού τομέα. Εκτός όμως από αξίες χρήσης και ανταλλακτικές αξίες το παραγωγικό αποτέλεσμα της Ιδ.Επ. αποτελείται και από την υπερεργασία, της οποίας το κέρδος αποτελεί τη χρηματική της μορφή. Τότε γίνεται λόγος για διευρυμένη εμπορευματική παραγωγή. Παράδειγμα οι καπιταλιστές αγρότες οι οποίοι απαντούν σε ελάχιστο αριθμό στην ελληνική ύπαιθρο.

Σε ό,τι αφορά τη Συν.Επ. από άποψη περιεχομένου του παραγωγικού της αποτελέσματος, ισχύουν τα ίδια με την Ιδ. Επ., δηλ. η Συν. Επ. παράγει: (1) υλικά αγαθά (αξίες χρήσης), (2) εμπορεύματα (ανταλλακτικές αξίες) και (3) κέρδος αλλά με τις εξής διαφορές: (α) η Συν. Επ. δεν αποτελεί κυρίαρχη μορφή του τρόπου παραγωγής και ως εκ τούτου έχει υπαχθεί στην Ιδ. Επ. η οποία είναι η κυρίαρχη μορφή του. Αυτό σημαίνει ότι στον υφιστάμενο κυρίαρχο τρόπο παραγωγής, δηλ. τον καπιταλιστικό, η Συν. Επ. βρίσκεται πλησιέστερα προς την ιδιωτική μορφή παραγωγής παρά προς την κρατική και (β) στη Συν. Επ. το κέρδος το οποίο είναι η χρηματική μορφή της υπερεργασίας της Συν. Επ. - ολόκληρο ή μέρος του - το ιδιοποιούνται συλλογικά οι άμεσοι παραγωγοί, τα μέλη της (δεν υπάρχει δηλαδή εκμεταλλευτική σχέση μεταξύ της Συν. Επ. και των μελών της).

Σχετικά, τώρα, με την Κρ. Επ., αν και γενικά αυτή δεν αποτελεί κυρίαρχη μορφή του υφιστάμενου τρόπου παραγωγής, ωστόσο σε ορισμένους κλάδους παραγωγής (π.χ. ηλεκτρισμός, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες) η μορφή αυτή είναι αποκλειστική, σχεδόν απόλυτα κυρίαρχη. Η Κρ. Επ. έχει υπαχθεί, όχι στην κυρίαρχη μορφή παραγωγής που αντιστοιχεί στον υπάρχοντα τρόπο παραγωγής, δηλ. στην Ιδ. Επ., αλλά στο κράτος.

Το παραγωγικό αποτέλεσμα της Κρ. Επ. είναι το ίδιο με εκείνο της Ιδ. Επ., δηλ. παραγωγή υλικών αγαθών, παραγωγή εμπορευμάτων μέσω της ανταλλαγής και παραγωγή υπερεργασίας (η χρηματική μορφή της οποίας, όπως προαναφέραμε, είναι το κέρδος) και στην περίπτωση της Κρ.Επ. παραγωγή καθαρού εισοδήματος. Το παραπάνω παραγωγικό αποτέλεσμα της Κρ.Επ. συναρτάται προς τον παραγωγικό σκοπό της οποίας, όπως θα δούμε στη συνέχεια, καθορίζει και το παραγωγικό αποτέλεσμα. Εδώ υπάρχουν διαφορές στην Κρ.Επ. σε σχέση με τις δύο προηγούμενες κατηγορίες επιχειρήσεων.

Ως προς τον παραγωγικό σκοπό (το κίνητρο) των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων, παρατηρούμε τα εξής:

Στην Ιδ. Επ. ο κύριος ή και αποκλειστικός σκοπός (κίνητρο) είναι η υπερεργασία, δηλαδή -η χρηματική της μορφή- το κέρδος. Έτσι η εμπορευματική παραγωγή της Ιδ.Επ. στον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής (δηλ. τον καπιταλιστικό) ως προς τον σκοπό της είναι παραγωγή: (α) ανταλλακτικής αξίας και (β) κέρδους.

Στη Συν. Επ. κύριος σκοπός της παραγωγής είναι η ικανοποίηση των αναγκών και επιθυμιών των μελών της (που καθορίζεται καταστατικά), ενώ παράλληλα και ταυτόχρονα τα μέλη της Συν. Επ. έχουν το κέρδος ως κύριο σκοπό της παραγωγής τους, όπως συμβαίνει στην Ιδ. Επ. Έμμεσος σκοπός της Συν. Επ. είναι το κέρδος και η εμπορευματική ανταλλαγή, ταυτόχρονα όμως και αναγκαία προϋπόθεση (μέσον) εκπλήρωσης του κύριου παραγωγικού σκοπού, δηλ. της ικανοποίησης των αναγκών και επιθυμιών των μελών της.

Ο σκοπός της παραγωγής της Κρ.Επ., και μάλιστα ο πρώτιστος, είναι η παραγωγή υλικών αγαθών και υπηρεσιών, για να καλυφθούν κοινωνικές ανάγκες, δηλ. η παραγωγή αξιών χρήσης. Ο σκοπός αυτός, σε αντιδιαστολή με τις δύο προηγούμενες κατηγορίες επιχειρήσεων, τίθεται και θεσμοθετείται όχι από τους άμεσους παραγωγούς των Κρ.Επ. (δηλ. τους εργαζομένους σε αυτές ή από τους ιδιοκτήτες των Ιδ. Επ. ή τις διοικήσεις των Συν. Επ.) αλλά από το κράτος. Ταυτόχρονα, επειδή οι Κρ.Επ. είναι, όπως είδαμε στο

προηγούμενο κεφάλαιο, ανεξάρτητοι παραγωγοί, διεξάγουν κάτω από συνθήκες κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας άμεσα εμπορευματική παραγωγή. Ο υποκειμενικός τους σκοπός είναι η εμπορευματική ανταλλαγή, δηλ. η ανταλλακτική αξία. Ο σκοπός αυτός δεν αναιρεί τον πρώτιστο σκοπό που θέτει το κράτος, δηλ. την παραγωγή αξιών χρήσης.

Ως προς τις συνέπειες του παραγωγικού αποτελέσματος των τριών κατηγοριών επιχειρήσεων, παρατηρούμε τα εξής:

Οι παραπάνω συνέπειες καθορίζονται από το περιεχόμενο του παραγωγικού αποτελέσματος όσο και, κυρίως, από την ιεράρχηση του παραγωγικού σκοπού (κινήτρου), βάσει του οποίου καταγράφονται και οι διαφοροποιήσεις των συνεπειών στις τρεις κατηγορίες επιχειρήσεων.

Έτσι, σε ό,τι αφορά την Ιδ. Επ., μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής συνέπειες:

1. Το δημιουργούμενο στη διαδικασία της παραγωγής κέρδος (το οποίο αποτελεί τον αποκλειστικό σκοπό της Ιδ. Επ.) καθορίζει την ανταλλαγή των εμπορευμάτων.

2. Η εμπορευματική ανταλλαγή, όπως προαναφέραμε στο Κεφ. 3, παρ. 4, σελ. 24, καθορίζει τη διάρθρωση της παραγωγής. Επομένως το κέρδος καθορίζει τη διάρθρωση της παραγωγής και συνεπώς και την κατανομή της εργασιακής δύναμης, των μέσων παραγωγής και των φυσικών πόρων στα διάφορα τμήματα ή προϊόντα της Ιδ. Επ.

3. Επιπλέον το κέρδος καθορίζει και την αντιστοιχούσα, στην παραπάνω παραγωγική δομή, διάρθρωση της αποτελεσματικής ζήτησης (ανάγκες, επιθυμίες της αγοράς).

Επομένως στην Ιδ. Επ. όλες οι παραπάνω συνέπειες του παραγωγικού αποτελέσματος (με αποκλειστικά ιεραρχημένο σκοπό το κέρδος) αναδεικνύουν το κέρδος ως το κύριο αίτιο που προσδιορίζει το παραγωγικό αποτέλεσμα της Ιδ. Επ. και όχι απλώς και μόνον την εμπορευματική ανταλλαγή (ανταλλακτική αξία).

Για τη Συν. Επ. οι συνέπειες του παραγωγικού αποτελέσμάτος της διαφοροποιούνται σε σχέση με εκείνες της Ιδ. Επ. ως εξής:

Ως πρώτη βαθμίδα στην ιεράρχηση του παραγωγικού της σκοπού (κινήτρου) η αγροτική Συν. Επ. θέτει, όπως είδαμε, αφενός την ικανοποίηση των αναγκών των μελών της, δηλ. των αναγκών της συνεταιρισμένης αγροτικής κοινωνίας, και αφετέρου την εμπορευματική ανταλλαγή. Το κέρδος τίθεται ως σκοπός δευτερευόντως. Ταυτόχρονα όμως το κέρδος αποτελεί γι' αυτήν μια αναγκαία συνθήκη επιβίωσης και επομένως εκπλήρωσης των στόχων της πρώτης βαθμίδας ιεραρχήσεων.

Κατά συνέπεια στην αγροτική Συν. Επ. η ικανοποίηση των αναγκών των μελών της και η εμπορευματική παραγωγή και ανταλλαγή προσδιορίζουν άμεσα το παραγωγικό αποτέλεσμα ενώ το δημιουργούμενο κέρδος μόνον έμμεσα.

Για την Κρ. Επ. (με τη μορφή της ΑΕ) οι συνέπειες του παραγωγικού της αποτελέσματος διαφοροποιούνται και αυτές σε σχέση με εκείνες της Ιδ. Επ. και έχουν τις εξής ιδιομορφίες:

Επειδή η παραγωγή των Κρ. Επ. είναι, όπως είδαμε, εμπορευματική παραγωγή, δηλ. παραγωγή ανταλλακτικών αξιών, η υπερεργασία στις Κρ. Επ. έχει την εξής έννοια: στη βάση της οικονομικής αρχής (δηλ. επίτευξη ορισμένων ποσοτήτων υλικών αγαθών και υπηρεσιών με τα λιγότερα μέσα ή με δεδομένα μέσα επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής ποσότητας υλικών αγαθών και υπηρεσιών) που θεσμοθετεί το κράτος για τις Κρ. Επ., η υπερεργασία της Κρ. Επ. λαμβάνει τη (χρηματική) μορφή του καθαρού εισοδήματος της μονάδας παραγωγής (που προκύπτει από τη σχέση κράτους και άμεσων παραγωγών των Κρ. Επ.).

Αν είναι δεδομένα: (α) οι αντικειμενικοί όροι της παραγωγής της Κρ. Επ. (δηλ. τα παραγωγικά μέσα και οι χρησιμοποιούμενοι φυσικοί πόροι) και (β) οι τιμές των μέσων παραγωγής, της εργασιακής δύναμης και των παραγόμενων προϊόντων,

τότε η χρηματική μορφή της υπερεργασίας της Κρ. Επ. εμφανίζεται ως διαφορά μεταξύ, αφενός εισπράξεων από πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών και αφετέρου συνολικών εξόδων που αποτελούνται από μισθούς, υλικά και πληρωμές για τη χρησιμοποίηση και ανάλωση των αντικειμενικών όρων της παραγωγής. Η διαφορά αυτή είναι το καθαρό εισόδημα της Κρ. Επ. Το καθαρό εισόδημα της Κρ. Επ. δεν το ιδιοποιείται κανείς ατομικά αλλά χρησιμοποιείται, σύμφωνα με θεσμοθετημένους κάθε φορά τρόπους διανομής, από το κράτος.

Ως πρώτη βαθμίδα στην ιεράρχηση του παραγωγικού σκοπού η Κρ. Επ. θέτει, όπως είδαμε, αφενός την παραγωγή υλικών αγαθών και υπηρεσιών, δηλ. την παραγωγή αξιών χρήσης προκειμένου να καλυφθούν κοινωνικές ανάγκες, και αφετέρου την εμπορευματική παραγωγή. Το δημιουργούμενο καθαρό εισόδημα της Κρ. Επ. τίθεται ως σκοπός της δευτερευόντως και αποτελεί γ' αυτήν ικανή συνθήκη εκπλήρωσης των στόχων της πρώτης βαθμίδας. Τούτο σημαίνει ότι η μη πραγματοποίηση από την Κρ. Επ., στη διαδικασία της ανταλλαγής, καθαρού εισοδήματος, εν όλω ή εν μέρει, είναι δυνατόν να καλυφθεί από το κράτος (π.χ. μέσω του κρατικού προϋπολογισμού ή με δανεισμό).

Κατά συνέπεια στην Κρ. Επ. (με την μορφή της Α.Ε.) η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών μέσω της παραγωγής αξιών χρήσης (προϊόντων και υπηρεσιών) και η εμπορευματική παραγωγή και ανταλλαγή προσδιορίζουν άμεσα το παραγωγικό της αποτέλεσμα, ενώ το πραγματοποιούμενο στη διαδικασία της ανταλλαγής καθαρό τους εισόδημα μόνον έμμεσα.

Όταν το ζήτημα των αιτίων και των συνεπειών του παραγωγικού αποτελέσματος, στις τρεις κατηγορίες επιχειρήσεων, τοποθετηθεί σε ιστορική εξελικτική διάσταση, τότε η συμπερασματική παρατήρηση στο κεφάλαιο αυτό θα μπορούσε να είναι η εξής:

Αν μεταβληθούν οι διαφοροποιημένες, όπως είδαμε, ιεραρχήσεις των κύριων σκοπών της παραγωγής που συνδέονται με το παραγωγικό αποτέλεσμα και μέσω αυτού με τους λόγους ύπαρξης των

τριών κατηγοριών επιχειρήσεων (τους οποίους συμπροσδιορίζει το παραγωγικό αποτέλεσμα), τότε μόνο αναμένεται να μεταβληθούν και οι ρόλοι τους. Η παραπάνω εξελικτική διαδικασία συναρτάται άμεσα με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της, κάθε φορά, κυρίαρχης μορφής του υπάρχοντος τρόπου παραγωγής.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία έθιξε μόνο τα κύρια σημεία και μόνο την οικονομική πλευρά του αναμενόμενου ρόλου των Συν. Επ. του αγροτικού τομέα, όπως αυτός προέκυψε και από το συσχετισμό με τις Ιδ. Επ. και τις Κρ. Επ. Έτσι αποτελεί μια συμβολή στην ανάλυση του πολυδιάστατου, κατά τη γνώμη μας, ρόλου των Συν. Επ. τον οποίο καλούνται αυτές να διαδραματίσουν μέσα σε ένα κόσμο που διαρκώς μεταβάλλεται. Μια τέτοια ανάλυση θα μπορούσε να συμπεριλάβει τόσο τον κοινωνικό όσο και τον πολιτικό ρόλο των Συν. Επ. του αγροτικού τομέα.

Ωστόσο στο πλαίσιο της εργασίας αυτής καλύφθηκε, μέσα από τη σχέση αιτίου-αιτιατού, η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο μια σειρά από καθοριστικά αίτια, τα οποία αναζητήσαμε και αποκαλύψαμε, επιδρούν και προσδιορίζουν από κοινού τον οικονομικό ρόλο, δηλ. το λόγο ύπαρξης των Συν. Επ.

Δείξαμε ότι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Συν. Επ. και οι σχέσεις της με τους άλλους δύο φορείς, καθώς και οι προσδιοριστικοί παράγοντες του παραγωγικού αποτελέσματος (του σκοπού), μας δίνουν απάντηση στο ερώτημα ποιός είναι και ποιός αναμένεται να είναι ο λόγος ύπαρξης των Συν. Επ. στον αγροτικό τομέα, δηλ. ο οικονομικός τους ρόλος. Επισημάναμε ακόμη, ότι η ιστορική εξέλιξη και μεταβλητότητα αυτών των συνιστωσών καθορίζουν το μελλοντικό ρόλο των Συν. Επ.

Τέλος δείξαμε, ότι στον υφιστάμενο κυρίαρχο τρόπο παραγωγής, δηλ. τον καπιταλιστικό, οι Συν. Επ. του αγροτικού τομέα βρίσκονται πλησιέστερα προς την ιδιωτική μορφή παραγωγής παρά προς την αντίστοιχη κρατική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελίδης, Π. (1975). Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα, Παπαζήσης.
- (χ.χ.) Η αγροτική οικονομία, Gutenberg.
- (1978). Ο συνεταιρισμός στις συνθήκες του καπιταλισμού, Gutenberg.
- et.al. (1981). Το αγροτικό συνεταιριστικό πρόβλημα της χώρας, ΕΚΚΕ.
- Bettelheim, Ch. (1975). Economic Calculation and Forms of Property, Monthly Review Press.
- Le Vay, Claire (1983). "Agricultural Co-operative Theory: A Review", Journal of Agricultural Economics, Vol. 34, No 1, pp. 1-44.
- McBride, G. (1986). Agricultural Co-operatives. Their Why and Their How, Westport CT: AVI Publishing Co.
- Παρασκευαΐδης, Π. (1987). "Η συμβολή της οικονομικής ανάλυσης στη διοίκηση των Συνεταιρισμών", σελ. 54, στο Ημερίδα Συνεταιρισμών Παραγωγών: Θεωρία και Πράξη, 1984, ΚΕΠΕ.
- (1990). "Βασικά σημεία της θεωρίας του Κ. Marx για τους τεχνικούς συντελεστές παραγωγής", Επιστημονική Σκέψη, No 46, Μάρτιος-Απρίλιος.
- Σταμάτης, Γ. (1992). Αναπαραγωγή, εισοδηματικό κύκλωμα και Εθνικοί Λογαριασμοί. Μια εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία. 2η έκδοση, Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη.
- Stiglitz, J.E. (1988). Economics of the Public Sector, 2nd edition, W.W. Norton Co.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

- No 1 Γ. Αλογοσκούφη, Ανταγωνιστικότητα, προσαρμογή μισθών και μακροοικονομική πολιτική στην Ελλάδα. Αθήνα, 1990.
- No 2 L. Athanassiou, Adjustments to the Gini Coefficient for Measuring Economic Inequality. Αθήνα, 1990.
- No 3 J. Dutta and H. Polemarchakis, Credit Constraints and Investment Finance: Evidence from Greece. Αθήνα, 1990.
- No 4 Κ. Κανελλόπουλου, Παραοικονομία στην Ελλάδα: Τι δείχνουν επίσημα στοιχεία. Αθήνα, 1990.
- No 5 N. Antonakis and D. Karavidas, Defense Expenditure and Growth in LDCs - The Case of Greece, 1950-1985. Αθήνα, 1990.
- No 6 J. Geanakoplos and H. Polemarchakis, Observability and Constrained Optima. Αθήνα, 1992.
- No 7 L. Athanassiou, Distribution, Output Prices and Expenditure. Αθήνα, 1992.
- No 8 Ν. Χριστοδουλάκη, Ορισμένες μακροοικονομικές συνέπειες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αθήνα, 1992.
- No 9 V. Rapanos, Technological Progress - Income Distribution and Unemployment in the less Developed Countries. Αθήνα, 1992.
- No 10 V. Rapanos, Joint Production and Taxation. Αθήνα, 1992.
- No 11 Δ. Μαρούλη, Economic Analysis of the Macroeconomic Policy of Greece during the Period 1960-1990, Αθήνα, 1992.
- No 12 C. Kanellopoulos, Incomes and Poverty of the greek Elderly. Αθήνα, 1992.
- No 13 G. Agapitos and P. Koutsouvelis, The Harmonization within EEC: Single Market and its Impacts on Greece's Private Consumption and Vat Revenue. Αθήνα, 1992.

- No 14 Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη, Αρχές διαμόρφωσης Κριτήρια αξιολόγησης περιφερειακών προγραμμάτων. Αθήνα, 1992.
- No 15 Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη, Η αναμόρφωση της κοινής γεωργικής πολιτικής και οι προοπτικές για την Ελλάδα. Αθήνα, 1992.
- No 16 Π. Παρασκευαΐδη, Αποτελεσματική προστασία, κόστος εγχώριων πόρων και άνιση κεφαλαιακή δομή της βοοτροφίας. Αθήνα, 1992.
- No 17 Κλ. Ευστρατόλου, Export Trading Companies: Διεθνής εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδος, Αθήνα. 1992.
- No 18 C. Carabatsou-Pachaki, Rural Problems and Policy in Greece. Athens, 1993.
- No 19 St. Balfoussias, Ordering Equilibria by Output or Technology in a Non-Linear Pricing Context. Athens, 1993.
- No 20 St. Balfoussias, Demand for Electric Energy in the Presence of a two-block Declining Price Schedule. Athens, 1993.
- No 21 Π. Παρασκευαΐδη, Περιφερειακή τυπολογία αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Αθήνα, 1993.
- No 22 Π. Παρασκευαΐδη, Αξιολόγηση σχεδίων περιφερειακής ανάπτυξης Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης και Κρήτης στον αγροτικό τομέα. Αθήνα, 1993.
- No 23 C. Eberwein and Tr. Kollintzas, A Dynamic Model of Bargaining in a Unionized Firm with Irreversible Investment. Athens, 1993.
- No 24 Π. Παρασκευαΐδη, Εισοδηματικές ανισότητες και περιφερειακή κατανομή του εργατικού δυναμικού ηλικίας 20-29 χρόνων. Αθήνα, 1993.
- No 25 Α. Γκανά, Φ. Ζερβού, Α. Κώση, Η περιφερειακή διάσταση της ανεπάρκειας του επιπέδου διαβίωσης στη χώρας μας. Αθήνα, 1993.

- No 26 Z. Georganta, The Effect of a Free Market Price Mechanism on Total Factor Productivity: The Case of the Agricultural Crop Industry in Greece. Αθήνα, 1993.
- No 27 H. Dellas, Recessions and Ability Discrimination. Αθήνα, 1993.
- No 28 Z. Georganta, Accession in the EC and Its Effect on Total Productivity Growth of Greek Agriculture . Αθήνα, 1993.
- No 29 H. Dellas, Stabilization Policy and Long Term Growth: Are they related?. Αθήνα, 1993.
- No 30 Z. Georganta, Technical (In)Efficiency in the U.S. Manufacturing Sector, 1977-1982. Αθήνα, 1993.

